

ביאורים

⁷⁸ לאחר מכן הפיג ה' את פחדינו והבטיח לנו שאף אחד לא יצליח לטעון טענה או להוכיח הוכחה הסותרת את האמונה, כפי שכתוב (שם ח): "אל תפחדו ואל תרהו, הלא מאז השמעתיוך והגדתי, ואתם עדי, היש אלוה מבלעדי ואין צור בל ידעתי". תחילת הפסוק - "אל תפחדו" - מדברת על פחד פיזי ואומרת שאל לנו לפחד מן העמים שהם רבים וחזקים מאתנו, שהרי מובן המילה 'פחד' הוא פחד פיזי מאויב כמו שנאמר (ישעיה נא, יג): "ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק"; והמלים: "ואל תרהו" כוונתן "אל תראו" שהרי האותיות ה' ו-א' מתחלפות, ומשמעותן היא פחד רוחני - אל לנו לפחד מהוכחותיהם, כמו שנאמר (יחזקאל ב, ו): "מדבריהם אל תירא ומפניהם אל תחת", וכן כתוב (שמות ט, כ): "הירא את דבר ה'".

⁷⁹ והפסוק ממשיך "הלא מאז השמעתיוך" - את המאורעות שיבואו, "הגדתי" - את הדברים שהיו בעבר, כמו שנאמר (ישעיה מא, כב): "הראשונות הנה באו וחדשות אני מגיד". "ואתם עדי" - רומז לכל הניסים והמופתים שראו ישראל בעבר - במצרים, במדבר, במעמד הר סיני ובכניסה לארץ וכו'.

ניסי בני ישראל

לבני ישראל, מיום היותם לעם, נעשו ניסים רבים שכל אחד מהם נראה יותר גדול מהשני, אלא שנס המן הוא הנס הגדול ביותר (גם הראב"ע כתב כך בפרשת המן, וכן כתב הרמב"ן שם שהוא נס גדול כמו מעשה בראשית משום שכאן יצר ה' בריאה חדשה, בניגוד לשליו שלגביו הנס היה הבאתו ממקום למקום), משום שאף על פי ששאר הניסים היו גדולים הם נעשו באופן מקומי ומצומצם, מה שאין כן המן שירד במשך ארבעים שנה לשני מליון בני אדם - 600,000 גברים וכמספר הזה גם נשים, ובכל משפחה היה לפחות ילד אחד, וכולם אכלו רק מהמן.

⁸¹ לא יתכן להסביר את ירידת המן באופן טבעי, כי אילו היתה יכולה להיות איזו שהיא תחבולה בעניין הזה, היו הפילוסופים, שהיו חכמים, משתמשים גם הם באותה תחבולה כדי לפרנס את משפחותיהם ותלמידיהם ללא עבודה או עזרה מהזולת כדי שיהיו פנויים ללימוד החכמה.

⁸² והראיה לנכונותו של סיפור המן היא, שבני ישראל היו עם קשה עורף והקשו על כל דבר קושיות, כפי שניתן לראות מן הסיפורים המופיעים בתורה, ולא יתכן שהיו מסכימים לומר שקרו להם הניסים הגדולים אם הם לא היו ולא נבראו. וגם אם נאמר שהם שיקרו, מדוע ילדיהם לא הכחישו את דבריהם ולא אמרו להם: אתם משקרים, הרי אתה התפרנסת מן השדה הזה, ואתה - מן הכרם הזה.

⁸³ נחזור לפסוק לעיל: "היש אלוה מבלעדי" - אילו היה אל נוסף יכול להיות שלא הייתי יודע מה אותו אל עשה או יעשה והיה מקום לחשש, אך כיוון שאני אל יחיד ואף אחד לא השתתף עמי בבריאת העולם אני יודע את העבר ואת העתיד.

⁸⁴ "ואין צור בל ידעתי" - המילה צור משמעותה אנשים גדולים וחכמים, כמו שנאמר (ישעיה נא, א): "הביטו אל צור חצבתם... הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם", וכן "אף תשים צור חרבו ולא הקמותו במלחמה" (תהלים פט, מד), זאת אומרת שאין אף חכם שה' אינו מכיר ויודע, ולכן לא יתכן שיהיו חכמים שביאו הוכחות וטענות שאין ליהדות תשובה עליהן. בזכות ההבטחות האלו אנו יכולים לחקור ולעיין ביסודות הדת, תוך שאנו מובטחים שלא תצא תקלה תחת ידינו.

⁷⁸ והסיר פחדנו מן החולקים עלינו⁷⁸ כי לא יתכן להם שייגברו עלינו בטענה ולא שיראו עלינו דבר מרוב, כמו שאמר (שם ש, ח): אל תפחדו ואל תרהו הלא מאז השמעתיוך והגדתי ואתם עדי היש אלוה מבלעדי ואין צור בל ידעתי. ואמרו אל תפחדו רוצה בו עניני בעלי דינין ברבם וכחותם ומדותם, כמו שאמר במקום אחר (שם נא, יג): ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק. ואמרו ואל תרהו הוא כמו ואל תיראו כפאשר יבא בענין התמורה⁷⁹ הה' במקום אלה, ורוצה⁸⁰ מן הדברים עצמם ומן הטעיות עצמם, כפאשר אמר במקום אחר (יחזקאל ב, ו): "מדבריהם אל תירא ומפניהם אל תחת", ואמר (שמות ט, כ): הירא את דבר ה'.

⁷⁹ ואמרו הלא מאז השמעתיוך, רוצה בו ההגדות שעתידים לבא, ואמרו, והגדתי רוצה בו ההגדות אשר חלפו, כמו שאמר (ישעיה מב, ט): הראשונות הנה באו וחדשות אני מגיד. ואמרו ואתם עדי, דומה⁸¹ אל מה שראה העם מן האותות הנראות והמופתים הנגלים, והם על פנים רבים מבה העשר מכות על מצרים ובקיעת הים ומעמד הר סיני.⁸⁰ ואני רואה כי ענין אות המן יותר נפלא מכלם, כי הדבר המתמיד יותר נפלא מהנפסק, כי לא יעלה בדעת תחבולה שתכלול עם שמספרם קרוב לאלף אלפים אדם ארבעים שנה לא מדבר, כי אם ממזון מוחל⁸² יחל אותו הבורא להם באור. ⁸¹ואלו היה הנה שום פנים לתחבולה⁸³ לקצת זה, היו מקדימים אלה הפילוסופים הקדמונים והיו מכלכלים תלמידיהם בו, ומלמדים אותם החכמות והיו מספיקים להם, מהצטרף להתעסק בקנין ולבקש עזר מבני אדם, ⁸²ולא שיהיו המון בני ישראל מסכימים על הענין הזה ומספיק זה בתנאי כל הגדה נאמנת. ועם זה כשהיו אומרים לבניהם שאנחנו עמדנו במדבר מ' שנה אוכלים המן ולא היה לו שום עקר⁸⁴, היו אומרים להם בניהם: הנה אתם מכזבים לנו; אתה פלוני הלא זה שדך ואתה פלוני הלא זה גנך אשר מהם הייתם תמיד מתפרנסים זה מה שלא היו בניהם מקבלים מהם בשום פנים. ⁸³ואמרו היש אלוה מבלעדי, רוצה בו שמה הייתם יראים שיהיה קצת מה שהגדתי לכם שהיה או קצת מה שהגדתי לכם שיהיה אין פן אם הייתה בריאה מבורא זולתי, ושמה לא הייתי יודע כל מה שיעשהו, וכיון שאני אחד דעתי כוללת כל מה שעשיתי ומה שאעשהו. ⁸⁴ואמרו ואין צור בל ידעתי, נכנסו בו⁸⁵ גדולי בני אדם וחקמיה, כי מלת צור נופלת על גדולי בני אדם, כאמרו (ישעיה נא, א-ב): הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם וגו', ועוד (תהלים פט, מד): אף תשיב צור חרבו ולא הקימותו במלחמה. ורוצה בו כי אין חכם ואין גדול שלא אדעהו, ולא יתכן שיהיה להם טענה עליכם בתורתכם ולא שובר⁸⁶ לאמונתכם, מפני שדעתי כוללת הכל והודעתי לכם אותו.

⁷⁸ והסיר פחדנו מן החולקים עלינו⁷⁸ כי לא יתכן להם שייגברו עלינו בטענה ולא שיראו עלינו דבר מרוב, כמו שאמר (שם ש, ח): אל תפחדו ואל תרהו הלא מאז השמעתיוך והגדתי ואתם עדי היש אלוה מבלעדי ואין צור בל ידעתי. ואמרו אל תפחדו רוצה בו עניני בעלי דינין ברבם וכחותם ומדותם, כמו שאמר במקום אחר (שם נא, יג): ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק. ואמרו ואל תרהו הוא כמו ואל תיראו כפאשר יבא בענין התמורה⁷⁹ הה' במקום אלה, ורוצה⁸⁰ מן הדברים עצמם ומן הטעיות עצמם, כפאשר אמר במקום אחר (יחזקאל ב, ו): "מדבריהם אל תירא ומפניהם אל תחת", ואמר (שמות ט, כ): הירא את דבר ה'.

⁷⁹ ואמרו הלא מאז השמעתיוך, רוצה בו ההגדות שעתידים לבא, ואמרו, והגדתי רוצה בו ההגדות אשר חלפו, כמו שאמר (ישעיה מב, ט): הראשונות הנה באו וחדשות אני מגיד. ואמרו ואתם עדי, דומה⁸¹ אל מה שראה העם מן האותות הנראות והמופתים הנגלים, והם על פנים רבים מבה העשר מכות על מצרים ובקיעת הים ומעמד הר סיני.⁸⁰ ואני רואה כי ענין אות המן יותר נפלא מכלם, כי הדבר המתמיד יותר נפלא מהנפסק, כי לא יעלה בדעת תחבולה שתכלול עם שמספרם קרוב לאלף אלפים אדם ארבעים שנה לא מדבר, כי אם ממזון מוחל⁸² יחל אותו הבורא להם באור. ⁸¹ואלו היה הנה שום פנים לתחבולה⁸³ לקצת זה, היו מקדימים אלה הפילוסופים הקדמונים והיו מכלכלים תלמידיהם בו, ומלמדים אותם החכמות והיו מספיקים להם, מהצטרף להתעסק בקנין ולבקש עזר מבני אדם, ⁸²ולא שיהיו המון בני ישראל מסכימים על הענין הזה ומספיק זה בתנאי כל הגדה נאמנת. ועם זה כשהיו אומרים לבניהם שאנחנו עמדנו במדבר מ' שנה אוכלים המן ולא היה לו שום עקר⁸⁴, היו אומרים להם בניהם: הנה אתם מכזבים לנו; אתה פלוני הלא זה שדך ואתה פלוני הלא זה גנך אשר מהם הייתם תמיד מתפרנסים זה מה שלא היו בניהם מקבלים מהם בשום פנים. ⁸³ואמרו היש אלוה מבלעדי, רוצה בו שמה הייתם יראים שיהיה קצת מה שהגדתי לכם שהיה או קצת מה שהגדתי לכם שיהיה אין פן אם הייתה בריאה מבורא זולתי, ושמה לא הייתי יודע כל מה שיעשהו, וכיון שאני אחד דעתי כוללת כל מה שעשיתי ומה שאעשהו. ⁸⁴ואמרו ואין צור בל ידעתי, נכנסו בו⁸⁵ גדולי בני אדם וחקמיה, כי מלת צור נופלת על גדולי בני אדם, כאמרו (ישעיה נא, א-ב): הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם וגו', ועוד (תהלים פט, מד): אף תשיב צור חרבו ולא הקימותו במלחמה. ורוצה בו כי אין חכם ואין גדול שלא אדעהו, ולא יתכן שיהיה להם טענה עליכם בתורתכם ולא שובר⁸⁶ לאמונתכם, מפני שדעתי כוללת הכל והודעתי לכם אותו.

החולקים עלינו - הכופרים. **התמורה** - חילוף האות. **רוצה** - וכוונתו (של הפסוק). **דומה** - נראה שביאורו. **מוחל** - (לשון התחלה) נברא יש מאין. **לתחבולה** - תחבולה כיצד ליצור מן בדרך הטבע. **עקר** - מקור. **נכנסו בו וכו'** - המילה 'צור' מתפרשת על החכמים. **שובר** - סתירה.